

Найденко Т.О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

**«НОВИЙ ІСТОРИЗМ» ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ
ОСВІТЯНИНА В ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 РОКІВ)**

У статті розглядається актуальність запозичення методики «нового історизму» для дослідження історії та культури доби відлиги (1953–1964 років). Охарактеризовано історію становлення «нового історизму» як досягнення та інновації у галузі літературознавства, його основні концепти, вплив на міждисциплінарні дослідження.

Виявлено використання методології семіотики та вплив філософії постмодерну як наслідок засвоєння ідей М. Фуко, К. Гірца, Х. Уайта на основні положення «нового історизму». Зазначено синтетичну природу основи методологічних засад «нового історизму», як поєднання методів антропології, філології, етнографії, культурології, історії повсякдення тощо.

Встановлено сприйняття історії та культури представниками напрямку «нового історизму» як тексту, що знаходиться під владою дискурсів. Проблема з дослідженням повсякдення освітян, як частини історичного радянського синхронічного, мультитемпорального наративу, може бути вирішена завдяки використанню візії «нового історизму». Тобто сприйнятті текстів доби відлиги як візуальний семіотичний код, частини «самосплетеної смислової мережі» в яку, як частина соціуму, інтегровані освітяни. Методи «нового історизму» дають можливість залучити до розвідки не тільки літературні твори, але й будь-які інші тексти у їх взаємозв'язку, зокрема історичні документи, культурні практики, вірування тощо. Історію взагалі та кожен окрему культуру представники «нового історизму» розуміють як текст, або комплекс текстів,

Проведене дослідження дало можливість зробити висновки, що повсякденне життя освітян, в умовах ідеологізації, ритуалізації життя, насичення його значеннями та символами, абсолютної влади панівного штучного тоталітарного наративу та перетворення реальності на семіотичний текст, може бути досліджене як текст за допомогою методів «нового історизму». Що дозволить розширити межі досліджень, збагативши їх елементами із суміжних галузей гуманітарного знання.

Ключові слова: «новий історизм», доба «відлиги», семіотика, літературознавство, історія повсякдення, освітяни, СРСР.

Постановка проблеми. Повсякдення окремих соціальних груп громадян УРСР на тлі подій та явищ історичних епох вже декілька десятиліть є однією з важливих напрямків наукових досліджень. Особливою увагою користується сталінська доба та доба десталінізації. Проте, здебільшого розвідки присвячені політичним, соціальним, ідеологічним чинникам та аналізу їх впливу на повсякденні практики населення, або ж культурним студіям. Важливість цієї розвідки пов'язана зі спробою розглянути літературу доби «відлиги» як об'єкт міждисциплінарного дослідження на межі літературознавства, семіотики та традиційної історії у візії «нового історизму».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою візії та методів дослідження течії «New Historicism» займалися Л. Мемфорд, А. Гелен, Р. Дж. Коллінгвуд, А. Данто, М. де Серто, Л. Монтроуз [24, с. 585–591], Л. Хант [22, с. 95–111],

С. Грінблатт [21, 1–20], К. Гірц та інші. Аспекти методології дослідження повсякдення розкрито у роботах О. А. Удада [18, с. 6–9], О. А. Коляструк [8]. Повсякденність освітян стала предметом розвідок О. В. Лук'яненка [13], О. Б. Комарницького [9], Ю. О. Каганова [7] та ін. Використання методів «нового історизму» не у якості частини літературознавства, а самостійного дискурсу у вивченні історії повсякдення, на нашу думку, висвітлено недостатньо, та потребує подальшої розробки.

Мета статті – проаналізувати можливість та актуальність використання методів «нового історизму» в дослідженні репрезентації образу освітянина в текстах культури доби «відлиги» (1953–1963) років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок «нового історизму» відносять до 1980–1982-х років та пов'язують з роботами Стівена Грінблатта. Крізь критику та негатив,

його ідеї за кілька років стали ортодоксальними у США. «Новий історизм» пропонує розглядати текст не як відображення духу свого часу, який або критикує, або підтверджує основні положення своєї епохи, а, слідом за Мішелем Фуко, як вузол культурного тла влади дискурсів. Текст (це не тільки літературні твори, але й будь-які тексти, історичні документи, візуальний семіотичний код) повертається у культурний контекст і пов'язується зі всіма іншими текстами, культурними практиками, віруваннями тощо. Історію взагалі та кожну окрему культуру представники «нового історизму» сприймають як текст, або комплекс текстів, розуміючи цей комплекс слідом за Кліффордом Гірцем у візії культури як семіотичної «самосплетеної смислової мережі» в якій заплуталися люди [2]. Представники «нового історизму» бачать культуру як не об'єктивне поле постійних інтерпретацій та пошуків смислу, яке можна дослідити через вивчення повсякденних практик. Допомогти в цьому має символічний текстовий код, з якого складається культуральна довколишня реальність. Інтерпретації – спроби дешифрування коду за допомогою інструментарію семіотики. Історію вони також сприймають текстуально, через наративи, вважаючи що історії в «самій собі» не існує. Парадоксально, «новий історизм» в цьому аспекті поділяє думку Хейдена Уайта, який на сторінках «Метаісторії» обґрунтовує структурування будь-якої історіографії базовими лінгво-риторичними та літературними моделями, хоча сам Уайт «новий історизм» не сприйняв [17]. На його думку «новий історизм» ніс в собі риси одночасно формалізму та марксисту... [25, с. 293–302].

Важливість тексту стали сприймати за його здібністю слугувати посередником між тим, що вже відбулося, та подальшими подіями. За ним закріпили можливість впливати на колективну пам'ять та створювати історію безвідносно до спроб детермінувати смислове навантаження самого тексту. Р. Дж. Коллінгвуд взагалі не бачив різниці між романом та історичним дослідженням, оскільки в обох випадках перед авторами стоїть завдання представити їх «внутрішні світи» когерентними [20, с. 231–249]. Чільне місце відводили переконанню, за яким історичний дискурс може відповідати дійсності минулого, бо вона зшита з текстів (за максимою Монтроуза, «текст історичний – історія текстуальна» [16, с. 308]). Подальший розвиток «нового історизму» призводить до універсалізації методів літературознавства. Бо, сприймаючи історію текстуально, ми не можемо

оминути літературу, яка є синтезом наукових, політичних, філософських та релігійних текстів.

Поряд із вченими-літературознавцями, культурологами, істориками та семіологами на рівні повсякденних практик із текстом у розмінні «нового історизму» працюють, зокрема, й освітяни. Вони поглинають, опрацьовують, структурують, репродукують та редагують тексти, невіддільною частиною яких є вони самі як персонажі, репрезентативні образи та соціальні функції, обмежені владою дискурсів. Тому взаємозв'язок текстів та освітян може стати «правильним» об'єктом дослідження повсякдення доби десталінізації.

Доба «відлиги» засвідчила, що «...будуючи найсильнішу та найбагатшу державу на Землі, з найбагатшим та найщасливішим населенням [23, с. 79]» радянській владі цього досягти за кілька десятиліть не вдалося – потрібно було, врахувавши помилки, зробити ще одну спробу. Сам процес десталінізації дослідники зазвичай сприймають саме як реформи влади «згори» та реакцію на них населення, або відсуваючи державу на задній план як «адаптацію окремих верств населення до соціальних трансформацій в УРСР» та «приспособлення людини до соціальних вимог у засвоєнні норм і цінностей суспільства [23, с. 11]». Десталінізація у найбільш вузькому розумінні тлумачиться як боротьба з культом особи Сталіна, який впливав на ведення як внутрішньої, так і зовнішньої політики, відбився і у повсякденні простого населення, і у житті сильних світу цього [14, с. 5–7]. Зважаючи ще й на культурний аспект десталінізації, то до соціальних, політичних та психологічних трансформацій можна додати й трансформації текстів.

На нашу думку, доречно розглядати повсякдення освітян доби десталінізації як просякнутий ідеологією, ритуалами, знаками, міфологізований текст, на який впливає деформоване сприйняття часу та значна інфантілізація населення СРСР. Вбачаючи у творчості діячів культури доби «відлиги» свідому відповідь на культуру епохи, що їй передувала, ми не зможемо обійтись без міждисциплінарних досліджень. Як і без порівняння доби відлиги зі сталінською добою. Знайти зміни у знаковому тексті досліднику мають дослідницькі методи семіотики, а особливо їх поєднання з літературознавством та напрацюваннями в царині історії. Важливо ухопити процес перетворення жорстко контрольованого ззовні партією суспільства на тотальний контроль за мисленням, поведінкою да сприйняттям реальності, який почався за доби «відлиги».

Після закінчення епохи «відлиги», в середині 80-х рр. минулого століття, як відмітив Б. Гройс, мистецтво сталінського періоду було «офіційно табуоване в Радянському Союзі не менше, ніж мистецтво авангарду» [6, с. 24]. Розпад СРСР дозволив авангарду «вийти з тіні», але з культурою сталінської доби цього не відбулося. Як зразок травматичного досвіду суспільство намаглося її витіснити на околиці культурної пам'яті. Зацікавлення епохою Сталіна зазвичай стосується політичних та історичних розвідок. Своєю чергою мистецтво, особливо літературу, майже не сприймають у відриві від культу Вождя. Авторисоцреалісти не перевидаються, а загальний дискурс сталінського періоду в літературі маргіналізується. Сприймати літературу 1920–1950 років сучасному читачу доволі складно. Ще складніше відчуті в ній не конвенційні зміни, які почалися після смерті «вождя народів». Ті, що не стосуються напряму політики партії та засудження культу Сталіна, а мають відношення до повсякденної історії громадян СРСР, таких як освітня. Особливо, якщо сприймати їх не тільки як пропагандистів та ідеологів режиму, а суб'єктів приватне повсякдення «звичайних» громадян в режимі «різномислення» [19].

Вплив ідеологічних міфів, що пронизували радянську літературу, сильно викривляв дійсність, впливаючи на повсякденність громадян. Вже у перші роки після революції була створена колосальна система закладів та механізмів, що мали пропагандистські завдання, спрямовані на продукування і відтворення нових міфів [3, с. 43–49]. Добром була влада більшовиків, злом – всі інші, кількість яких постійно змінювалася під впливом обставин та побажань партії. Боротьба з навколишнім радянському суспільству «хаосом» сприймалася майже перманентною, будь-яка перемога була не остаточною. Міфологізація свідомості призводила до символізації переважної більшості явищ та предметів. Своєю чергою, політичний тоталітаризм є неподільним із тоталітаризмом семіотичним [10, с. 225]. Людина сталінської та постсталінської доби повсюди шукала й бачила знаки та символи. Цей процес ускладнювався загальною інфантилізацією суспільства, яка мала «універсальний характер» [1, с. 42].

Семіотика поділяє побутову поведінку на рутинну та знакову. Рутинна поведінка, яку індивід не обирає, а отримує від суспільства та епохи, це те, що для нього не має альтернативи. Знакова поведінка – завжди є результатом вибору й, відповідно, включає вільну активність суб'єкту

поведінки, вибір ним мови свого відношення до суспільства [12, с. 34]. Радянська влада, особливо за сталінської доби, позбавила громадян СРСР важкого тягаря особистого вибору. Завдяки цьому поведінка радянської людини майже завжди є рутинною, але сам суб'єкт сприймає її у якості знакової.

Кампанія з ліквідації неписьменності перетворила СРСР на країну школярів, які не завжди успішно завершили своє навчання, а масові репресії довели майже кожного громадянина до стану переляканої дитини. Суспільство затамувавши подих чекало на покарання від жорстокого, але справедливого батька, шукаючи в навколишньому просторі знаки та символи, які зможуть пояснити реальність. Більшість героїв соцреалізму позбавлені страху, вони «грають» в індустріалізацію, розважаються механізмами та машинами. В ігровій атмосфері проходять соцзмагання. Відзначені риси дитячості не менш яскраво даються взнаки й в інших сферах сталінської дійсності (освіта, спорт, комунікація, сон тощо). Універсальна формула нашого світлого минулого цілком могла б виглядати й так: «Комунізм – це радянська влада плюс інфантилізація всієї країни» [10, с. 228].

Революція зламала сталий ритм життя. Тепер люди не завжди могли синхронізувати своє суб'єктивне сприйняття часу, та офіційно-контрольований ідеологією час «великих звершень». Так А. Ф. Лосєв у другій половині 1920-х рр. писав: «Інколи час настільки нахабно мчить вперед, що виникає бажання підійти до годинника в момент його бою та розбити вщент цю безжальну машинку, якій дана можливість керувати всім життям» [11, с. 472]. Іншою стороною сприйняття часу, була позачасова синхронія сталінізму, в якій існували та діяли дійові особа історії та культури. Проте, офіційний плин часу не мав за тогочасною міфологією позитивного фіналу. Висвітлення «перемог» режиму супроводжувалося постійним прискоренням темпу життя, напруженням всіх сил.

Діячі культури доби «відлиги» намагалися повернутися до «ширих та справжніх ленінських ідеалів», нібито затьмарених діяльністю Сталіна. Проте, результатом їхньої діяльності стало не відродження «істинного духу революції», а цитування та свідомо семіотична розробка конфлікту між означувальним та означуваним. У своїй монографії Б. Гройс вважає одним із найважливіших чинників «відлиги» намагання зупинити історичний плин часу завдяки поширенню тотального естетичного проекту [4]. Створювалися нові позитивні герої, які слугували надзавданню

реміфологізації оповідальної моделі доби сталінізму. Це майже завжди інтелектуали, що мають творчі обдарування у художній або науковій сферах. Натхнення шукали в доробках романтизму, символізму та мистецтві десятих та двадцятих років, оминаючи сталінську епоху. В. Маяковський, Б. Пастернак, В. Шекспір, М. Цвітаєва сприймалися сучасниками реальних письменників та героїв доби «відлиги» [15, с. 269]. Поступово починають цитувати образи зі Святого Письма. В діахронне сприйняття часу «відлига» також не повернулася. Митці обмежились пошуком кумирів для наслідування та пошуками автентичності й «нової ширості». Таку діяльність Й. Бродського Б. Гройс назвав «ретроспективною новизною» [5, с. 302], але це визначення можна використати й до творчості інших культурних діячів доби. Героя, що має врятувати «прекрасне майбутнє», покоління 1960-х рр., бачить як художника-спасителя, який крізь свою творчість повертаю зраненому світу втрачену гармонію. Нерідко в літературі та кіномистецтві таким героєм бачать освітянина.

Висновки. Спроби зрозуміти повсякденне життя освітян доби «відлиги» (1953–1964 рр.)

обтяжені ланцюжком проблем, які потрібно вирішувати. Люди доби десталінізації, як і їх попередники, жили у зміненому світі, сповненому міфів, ідеологічних догм, заборон та дозволів, які не були пов'язані зі сталими практиками повсякдення. Їхнє сприйняття часу жорстко контролювалося, світ ділився на «до революції» та «після неї», а «затишний» СРСР сприймався оточеним ворогами, кількість та число яких відповідали побажанням партії. Інфантилізація, ритуалізація та підміна знакової поведінки рутинною довершували цей складний образ «радянської людини». Вивчаючи повсякдення освітян, як носіїв образів майбутнього, змушених виконувати роль штатних пропагандистів ми зустрічаємо представників соціальної групи, яких тоталітарна система зачепила чи не найсильніше.

Тому й дослідження повсякдення освітян доби відлиги потребує методології з постмодерної культури яка є доповненням до тоталітаризму та авангарду. Використання досвіду суміжних гуманітарних дисциплін. Такої, як «новий історизм», що дозволяє працювати на межі літературознавства, семіотики та конвенційної історії, залучаючи нові тексти у дослідницькі практики.

Список літератури:

1. Геллер М. Я. Машина и винтики. История формирования советского человека. Москва : МИК, 1994. 337 с.
2. Гирц К. Интерпретация культур Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 560 с.
3. Гогохія Н. Т. Радянські історичні міфи на сторінках української дитячої преси в другій половині 1930-х рр. *Історичні записки: Зб. наук. праць*. Луганськ, 2010. № 26. С. 43–49.
4. Гройс Б. Е. Gesamtkunstwerk Сталин. Москва : Ad Marginem, 2013. 168 с.
5. Гройс Б. Е. Имена города. *Утопия и обмен. Стиль Сталин. О новом. Статьи*. Москва : Знак, 1993. С. 357–366.
6. Гройс Б. Е. Искусство утопии. Москва : Время, 2003. 736 с.
7. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991). Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.
8. Коляструк О. А. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти. Харків : Курсор, 2008. 120 с.
9. Комарніцький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
10. Куляпин А. И., Скубач О. А. Мифология советской повседневности в литературе и культуре сталинской эпохи: монография. Москва: Языки славянской культуры, 2013. 249 с.
11. Лосев А. Ф. Диалектика мифа. *Из ранних произведений*. Москва : Правда, 1990. С. 393–581.
12. Лотман Ю. М. Декабрист в повседневной жизни (Бытовое поведение как историко-психологическая категория). *Избранные статьи: В 3 тт.* Таллинн : Александра, Т. 1. 1992. 472 с.
13. Лук'яненко О. В. «Найближчі друзі партії»: колективи педагогічних вишів України в образах щодення 1920-х – першої половини 1960-х років. Полтава : Видавництво «Сімон», 2019. 658 с.
14. Лук'яненко О. В. Образ Сталіна у світогляді освітян УРСР на початку «відлиги». *Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická konference «Vědecký pokrok na přelomu tisyachalety – 2012»*. Praha. Publishing House «Education and Science», 2012. S. 5–7.
15. Прохоров А. В. Унаследованный дискурс. Парадигмы сталинской культуры в литературе и кинематографе оттепели. Санкт-Петербург: Академический проект, 2008. 345 с.
16. Смирнов И. П. Социософия революции. Санкт-Петербург : Алетейя, 2004. 369 с.

17. Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе XIX в. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2002. 527 с.
18. Удод О. А. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*, 2010. № 3. С. 6–9.
19. Фокин А. А. «Коммунизм не за горами»: образы будущего у власти и населения СССР на рубеже 1950–1960-х годов. Москва: Политическая энциклопедия, 2017. 223 с.
20. Collingwood R. G. *The Historical Imagination. The Idea of History*, Oxford, New York : Oxford University Press, 1946. 231–249 pp.
21. Greenblatt S. *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. Los Angeles : University of California Press, 1988. 205 p.
22. Hunt L. *History Beyond Social Theory. The States of «Theory»*. *History, Art, and Critical Discourse*. New York: Columbia University Press, 1990. 95–111 pp.
23. Lukyanenko O. V. *Myths and Legends of De-Stalinization: The Debris of Everyday Perception of Politicians in the Minds of Educators of the UkrSSR in 1953–1964: Monograph*. Poltava : “Simon” 2018. 298 p.
24. Montrose L. A. *Professing the Renaissance: The Poetics and Politics of Culture. The New Historicism*, New York : Routledge 1989, 585–591 pp.
25. White H. *New Historicism: A Comment*. *The New Historicism*, New York : Routledge, 1989. 293–302 pp.

Naidenko T.O. “NEW HISTORICISM” AS A METHOD OF STUDYING THE IMAGE OF THE EDUCATORS IN THE LITERATURE OF THE «KHRUSHCHEV THAW» (1953–1964)

The article considers the urgency of borrowing the method of “new historicism” for the study of history and culture of the Khrushchev thaw (1953-1964). The history of the formation of the “new historicism” as an achievement and innovation in the field of literary studies, its basic concepts, the impact of interdisciplinary research.

The use of semiotics methodology and the influence of postmodern philosophy as a consequence of mastering the ideas of M. Foucault, K. Goertz, H. White on the basic tenets of the “new historicism” are revealed. The synthetic nature of the basis of the methodological foundations of the “new historicism”, as a combination of methods of anthropology, philology, ethnography, cultural studies, everyday history, etc.

The perception of history and culture by the representatives of the “new historicism” as a text under the power of discourses is established. The problem with the study of the everyday life of educators, as part of the historical Soviet synchronic, multi-temporal narrative, can be solved by using the vision of “new historicism”. That is, the perception of the texts of the thaw as a visual semiotic code, part of the “self-woven semantic network” in which, as part of society, educators are integrated. The methods of the “new historicism” make it possible to involve in exploration not only literary works, but also any other texts in their relationship, including historical documents, cultural practices, beliefs, and so on. Representatives of the “new historicism” understand history in general and each individual culture as a text, or a set of texts,

The study made it possible to conclude that the daily life of educators, in terms of ideologizing, ritualizing life, saturating it with meanings and symbols, the absolute power of the dominant artificial totalitarian narrative and turning reality into a semiotic text, can be studied as a text using the methods of “new historicism”. That will expand the boundaries of research, enriching them with elements from related fields of humanities.

Key words: «new historicism», «thaw» era, semiotics, literary studies, history of everyday life, educators, USSR.